

วารสารปรัชญาปริทรรศน์

JOURNAL OF PHILOSOPHICAL VISION

ISSN: 1513-6620 (Print) × ISSN: 2773-9643 (Online)
https://so05.tci-thaijo.org/index.php/phiv/index

Research Article

DOI: 10.14456/jpv.2023.31

การเก็บเมล็ดพันธุ์ : ความมั่นคงทางอาหารในวิถีชีวิตของเกษตรกรไทย

Seed Storage: Food Security in Agriculturist Way of Life

นพดล สอดแสงอรุณงาม¹ และ ฉัตรวรรษูช องค์กรวิทย์^{2*}Noppadol Sodsangarunngam¹ & Chatwarun Angasinha^{2*}

ARTICLE INFO

Name of Author:

1. นพดล สอดแสงอรุณงาม

สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง,
วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม, มหาวิทยาลัยรังสิต,
ประเทศไทย

Noppadol Sodsangarunngam

Leadership in Society, Business and
Politics, College of Social Innovation,
Rangsit University, Thailand.Email: noppadol2166@gmail.com

Corresponding Author*:

2. ผศ.ดร.ฉัตรวรรษูช องค์กรวิทย์

สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง,
วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต,
ประเทศไทย

Asst.Prof.Dr.Chatwarun Angasinha

Leadership in Society, Business and
Politics, College of Social Innovation,
Rangsit University, Thailand.Email: chattrsu@gmail.com

คำสำคัญ:

การเก็บเมล็ดพันธุ์, ความมั่นคงทางอาหาร,
วิถีชีวิตเกษตรกรไทย

Keywords:

Seed Storage; Food Security;
Agriculturist Way of Life

Article history:

Received: 05/10/2023

Revised: 29/11/2023

Accepted: 30/12/2023

Available online: 30/12/2023

How to cite:

Chinratana, A. & Kangsadanporn, A.
(2023). Her Royal Highness Princess
Maha Chakri Sirindhorn's Public
Administration on Foreign Affairs.
Journal of Philosophical Vision 28 (2),
128-139.

ABSTRACT

The objective of this research is threefold: 1) to study and reveal the seed-saving practices of Thai farmers in motion, 2) to investigate the food security of Thai and international societies, and 3) to analyze the knowledge sets and practical approaches to seed-saving that align with the Thai social context. This qualitative research gathered data from relevant articles and research on principles and theoretical concepts related to seed-saving. The methods employed included in-depth interviews and focus group discussions with a total of 25 participants. Content analysis and triangulation techniques were used to ensure the accuracy and alignment of objectives, topics, and content.

The study results indicate the following: seed-saving practices among active farmers can be categorized into two main approaches: seeds produced by agricultural experts and researchers with advanced knowledge and technology, resulting in high-quality and aesthetically pleasing seeds sold at premium prices. Regarding the food security of Thai and international societies, the analysis of knowledge power revealed two levels of understanding. The first level suggests that when the economic benefit area is open to trade-friendly countries, there is an opportunity to leverage knowledge power for global food access. The analysis of knowledge sets and practical approaches to seed-saving that align with the Thai social context identified two distinct areas: the public sector and the civil society sector. These areas operate on different knowledge sets, ensuring the perpetual existence and growth of seeds, which may relocate and evolve in different forms over time. The analysis also revealed the resilience and self-developing efforts of farmers who defy challenges, serving as exemplars of determination and self-improvement. In conclusion, this research provides valuable insights into the diverse seed-saving practices of Thai farmers, the global dynamics of food security, and the distinct knowledge sets in both the public and civil society sectors.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและเปิดเผยวิถีการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรไทยที่เคลื่อนไหวการเก็บเมล็ดพันธุ์ 2) ศึกษาความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ 3) วิเคราะห์ชุดความรู้และแนวทางปฏิบัติการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สอดคล้องบริบทของสังคมไทย การศึกษาครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ หลักการ แนวคิดทฤษฎี ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวนผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งสิ้น 25 คน ทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ตรวจสอบความเที่ยงตรงด้วยเทคนิคการตรวจสอบสามเส้าโดยพิจารณาความสอดคล้องของวัตถุประสงค์ หัวข้อ และเนื้อหา

ผลของการศึกษาเผยให้เห็นว่า 1) วิถีการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรที่เคลื่อนไหวเรื่องการเก็บเมล็ดพันธุ์ พบชุดความรู้ของการเก็บเมล็ดพันธุ์ในสังคมไทยจำแนกได้เป็น 2 แนวทาง คือเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตโดยนักวิชาการ นักวิจัยด้านการเกษตรที่มีความรู้และ ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดี สวยงามจำหน่ายได้ราคาดี 2) ความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ พบว่า ในการวิเคราะห์เรื่องอำนาจความรู้ มีความรู้ใน 2 ระดับ ระดับแรก เมื่อพื้นที่ของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเปิดกว้างให้กับกลุ่มประเทศที่เป็นพันธมิตรทางการค้ามีโอกาสในการใช้อำนาจเพื่อการเข้าถึงแหล่งอาหารของโลก 3) การวิเคราะห์ชุดความรู้และแนวทางปฏิบัติการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สอดคล้องบริบทของสังคมไทย พบว่าการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ชัดเจนในสองพื้นที่คือพื้นที่ของภาครัฐ และภาคประชาสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับชุดความรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นเมล็ดพันธุ์จึงไม่มีวันหายไปเพียงแต่วันนี้เมล็ดพันธุ์ อาจจะย้ายถิ่นที่อยู่และกำลังเติบโตขึ้นในอีกรูปแบบหนึ่ง บทวิเคราะห์ใน 2 ชุดความรู้จากกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้วิถีทางในการดำรงอยู่และเป็นเกษตรกรตัวอย่างของการไม่ยอมแพ้และมีความพยายามในการพัฒนาตนเอง

1. บทนำ

อาหารคือหนึ่งในความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์นอกจากน้ำและที่อยู่อาศัย คือสารัตถะที่จะอยู่รอดและพยายามที่จะมีชีวิตอยู่ (survival thrive) อาหารคือวัฒนธรรมที่จะนำพาผู้คนเข้ามาเชื่อมกัน เพื่อก่อให้เกิดกลุ่ม (groups) และเฉลิมฉลองสู่การเป็นชุมชน ที่สำคัญไปกว่านั้นในฐานะที่เป็นชุมชนโลก (global community) มนุษย์เราสามารถที่จะมีอาหารเพื่อเลี้ยงมนุษยชาติและมีเพียงพอสำหรับทุกคน แต่ความรุนแรงของปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารของโลกมีขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลังการเกิดวิกฤติด้านอาหารในช่วงปี ค.ศ. 2007-2008 การประชุมสุดยอดอาเซียนได้ให้การรับรองเอาความมั่นคงอาหารเป็นนโยบายสูงสุด อันเนื่องมาจากการถดถอยทางเศรษฐกิจ จากวิกฤติการณ์ทางการเงินของโลก การครองชีพและปัจจัยการผลิตเกษตรสูงขึ้น เมื่อราคาน้ำมันสูงขึ้น เกิดผลกระทบต่อการผลิตอาหาร พื้นที่ดินถูกเปลี่ยนจากการปลูกพืชอาหารมาเป็นปลูกพืชให้พลังงานทดแทน ทำให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารเป็นวงกว้าง นอกจากนั้นยังมีผลกระทบระยะสั้น

ของภัยพิบัติจากธรรมชาติ ที่มาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศและความกดดันอย่างอื่น ๆ ในระยะยาว ต่อการผลิตอาหาร การเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ดินการทำกินของเกษตรกร และการโยกย้ายของแรงงานจากชนบทไปสู่ชุมชนเมือง เหล่านี้เป็นแรงผลักดันสำคัญให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหาร (The Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ) and ASEAN Sustainable Agrifood Systems (ASEAN SAS), 2016) นักวิชาการไทยได้แสดงความห่วงกังวลในเรื่องนี้ว่า ระดับการบริโภคอาหารมีความสัมพันธ์กับความยากจน เพราะไม่ใช่เรื่องของปริมาณอาหารเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อเกิดวิกฤติราคาอาหารแพง คนจนจะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่จะได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก เนื่องจากไม่มีเงินที่จะซื้ออาหาร เพราะรายได้อาจจะไม่เพิ่มขึ้น หรือเพิ่มขึ้นอย่างจำกัด (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร และกิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, 2550, หน้า 50)

วาทกรรม“ความมั่นคงทางอาหาร” (Food Security) ได้ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้อำนาจของระบบทุนให้มีมิติที่ซับซ้อนส่งผลกระทบต่อความเชื่อ ความคิด การกระทำและความเข้าใจของผู้คน การสถาปนาถูกนำมาใช้อ้างอิงในการประชุมอาหารโลก (World Food Summit) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลีในปีค.ศ. 1996 ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงทางอาหาร (วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์, 2555) วาทกรรมแต่ละเรื่องมีระบบความคิดและเหตุผลของตน ในการอธิบายหรือมอง “ความจริง” ซึ่งวาทกรรมเรื่องเดียวกัน แต่ต่างระบบความคิดและเหตุผลก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปในการให้ธรรมาธิบายต่อเรื่องนั้น ๆ ดังนั้นในเรื่องเดียวกันจึงมีวาทกรรมหลายชุดที่เกี่ยวข้องและวาทกรรมแต่ละชุดก็มีความขัดแย้ง หรือปฏิเสธ “ความจริง” ของวาทกรรมอีกชุดหนึ่งได้ ชุดความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร จึงกลายเป็นประเด็นที่ทำทลายและผลักดันให้เกิดปฏิบัติการเพื่อให้สอดคล้องกับแนวความเห็นผ่านการวางนโยบายและแผนการบริหารจัดการเพื่อให้คนมีอาหารเพียงพอในการบริโภค โดยเฉพาะในยามวิกฤติ ขณะเดียวกันต้องมีอาหารที่มีความปลอดภัยมีคุณภาพและที่สำคัญทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารรวมถึงการนำเข้าอาหารเพื่อการบริโภค นัยด้านความมั่นคงน่าจะหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจะส่งผลต่อความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ในขณะที่เมล็ดพันธุ์สัมพันธ์กับชีวิตของคนมาตั้งแต่อดีตกาล ตั้งแต่การปลูก กิน เก็บ และแลกเปลี่ยน เมล็ดพันธุ์เป็นทรัพย์สินของทุกชีวิตบนโลก หรือเป็นภูมิปัญญาในการคัดเลือกสืบทอดกันมาของบรรพบุรุษ การเก็บเมล็ดพันธุ์และความมั่นคงทางอาหารได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับบริษัททุนยักษ์ใหญ่ในประเทศ และข้ามชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การสร้างชุดความรู้ของการคุ้มครองพืชพันธุ์ใหม่จึงกลายเป็นกลไกในการสร้างข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้สิทธิแก่บริษัทหรือผู้ผลิตรายใหญ่และนักปรับปรุงพันธุ์พืช และสร้างชุดความรู้ใหม่ในการปกป้องสิทธิและเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับนักพัฒนาในการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้พืชสายพันธุ์ใหม่ สายพันธุ์ดี และผู้ที่จะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงคือประชาชนผู้เป็นเกษตรกรและผู้บริโภค การพัฒนาสายพันธุ์พืชจึงเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำทางความเชื่อว่าการพัฒนานั้นคือสิ่งที่ดีเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ การพัฒนาภายใต้วาทกรรม (Discourse) การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความสำเร็จในการครอบครองและการสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขทางเศรษฐกิจ และเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมผ่านวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากชนชั้นนำและพันธมิตร ที่เป็นการปิดกั้นการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรผู้ผลิต การวิเคราะห์ผ่านงานวิจัยนี้จึงมองผ่านแนวคิดวาทกรรมเพื่อวิเคราะห์ถึง “ชุดความรู้” และ “อำนาจ” ที่อยู่เบื้องหลัง

วาทกรรม และเป็นตัวผลักดัน ชักใยรวมถึงควบคุม กดทับหรือเบียดขับ ชุดความรู้ที่อยู่ในกระแสของความมั่นคงทางอาหาร ความไม่มั่นคงทางอาหาร หรือการเก็บเมล็ดพันธุ์ และนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องนี้

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาและเปิดเผยวิถีการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรไทยที่เคลื่อนไหวการเก็บเมล็ดพันธุ์
- 2) ศึกษาความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ
- 3) วิเคราะห์ชุดความรู้และแนวทางปฏิบัติการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สอดคล้องบริบทของสังคมไทย

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพราะต้องการใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิจัยเอกสาร (documentary research) ซึ่งประกอบด้วย เอกสารเกี่ยวกับการเก็บเมล็ดพันธุ์ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนการทำงานเป็นเครือข่าย ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ในการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยกลุ่มคน 3 กลุ่ม โดยผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มนักวิชาการ ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการการเกษตร อาจารย์มหาวิทยาลัย กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิทางการเกษตร โดยเน้นที่การเก็บเมล็ดพันธุ์ และส่งผลกระทบต่อพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะด้านของความมั่นคงทางอาหาร จำนวนรวม 4 คน

ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มและเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ ศูนย์พันธุ์กรรมชุมชนเพื่อรักษาความหลากหลายของพันธุ์กรรมอาหารท้องถิ่น สมาชิกเครือข่ายอิสราภาพทางพันธุ์กรรมกลุ่มเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน พิษณุโลก กลุ่มเมล็ดพันธุ์ป่าจังหวัดสุพรรณบุรี กลุ่มเมล็ดพันธุ์พูดได้จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มคนเคียงดินจังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเมล็ดพันธุ์ไทยบ้านจังหวัดชัยภูมิ เครือข่ายเกษตรกรทางเลือกประเทศไทยทั้งสี่ภาค สวนละอองฟ้าจังหวัดนครนายก กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี เครือข่ายโรงเรียนชานาจังหวัดนครสวรรค์ ครัวไบโหนด สงขลา มูลนิธิข้าวขวัญจังหวัดสุพรรณบุรี และกลุ่มวิสาหกิจผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อำเภอพร้าวจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนรวม 12 คน และ ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มของเกษตรกรที่มีวิถีการเก็บเมล็ดพันธุ์ในแบบฉบับของท้องถิ่น และวิถีชีวิตของตนเองและครอบครัว จำนวนรวม 9 คน รวมทั้งสิ้น 25 คน และเนื่องจากงานวิจัยนี้ได้เกิดขึ้นในช่วงของสถานการณ์โควิด 19 ซึ่งผู้ให้ข้อมูลต่างก็ระมัดระวังในการพบปะตัวต่อตัว ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ระบบสื่อสารคือ zoom meeting ในการสนทนากับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งพบว่ามีความราบรื่นพอสมควร การใช้เทคโนโลยีเช่นนี้สามารถถ่ายรูปได้ อัดเสียงได้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยอย่างยิ่ง สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจะแบ่งข้อมูลหมวดหมู่เป็น มุมมองด้านการเก็บเมล็ดพันธุ์ วาทกรรม อำนาจ และความรู้ ตลอดจนภาคปฏิบัติการของความรู้ และแนวทางการทำงานของเครือข่ายในการเก็บเมล็ดพันธุ์ของสังคมไทย

4. ผลการวิจัย

1) วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรที่เคลื่อนไหวเรื่องการเก็บเมล็ดพันธุ์

ระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ของประเทศไทย ประกอบไปด้วย 2 ระบบ ได้แก่ ระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์อย่างเป็นทางการ (Formal Seed System) คือ ระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ผ่านกระบวนการผลิตของหน่วยงานต่างๆ สำหรับนำเมล็ดพันธุ์ไปจำหน่าย โดยเริ่มจากการรวบรวมเชื้อพันธุ์ แล้วนำไปทำการปรับปรุงพันธุ์จนได้พันธุ์ใหม่ จึงนำไปรับรองพันธุ์ จากนั้นนำไปผลิตเมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์คัด และชั้นพันธุ์หลัก หลังจากนั้นนำไปผลิตเมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์ขยาย และชั้นพันธุ์จำหน่ายเพื่อการค้าสำหรับจำหน่ายให้แก่เกษตรกรนำไปเพื่อการเพาะปลูก ซึ่งดำเนินการผลิตและจำหน่ายโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่นกรมการข้าว ศูนย์ข้าวชุมชน สหกรณ์การเกษตร และภาคเอกชน เป็นต้น ดังนั้นการแบ่งภายใต้ชุดความรู้ลักษณะนี้จึงแบ่งเมล็ดพันธุ์ออกเป็น เมล็ดพันธุ์ได้แบ่งเป็น 4 ชั้นพันธุ์ ได้แก่ 1) เมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์คัด 2) เมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์หลัก 3) เมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์ขยาย และ 4) เมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์จำหน่าย โดยเมล็ดพันธุ์แต่ละชั้นพันธุ์มีคุณลักษณะและกรรมวิธีการผลิต 2) ระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Seed System) คือ ระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรสำหรับใช้เพาะปลูกเอง โดยเริ่มจากเกษตรกรนำเมล็ดพันธุ์ไปเพาะปลูก ดูแลรักษาโดยแปลงที่เกษตรกรปลูกไว้ทำพันธุ์จะมีการตรวจคัดพันธุ์ปน และเมื่อเก็บเกี่ยวจะมีการเก็บเมล็ดข้าวจากแปลงที่ทำพันธุ์ไว้เก็บรักษาสำหรับใช้เพาะปลูกฤดูถัดไป หรือนำเมล็ดพันธุ์ที่เหลือบางส่วนไปแลกเปลี่ยน ซื้อขายในชุมชน นำไปจำหน่ายให้โรงสี หรือเก็บไว้บริโภคเองภายในครัวเรือนและระบบการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Seed System)

ปรากฏการณ์ที่ค้นพบจากงานวิจัย วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรไทยส่วนใหญ่มักสืบทอดการเก็บเมล็ดพันธุ์มาจากคนรุ่นก่อนด้วยวิธีการเก็บแบบชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ โดยแรกเริ่มนั้นเกษตรกรไม่ได้ผลิตเมล็ดพันธุ์ในเชิงการค้า หากแต่เป็นการผลิตเพื่อใช้เพาะปลูกเองในแต่ละฤดูกาล โดยจะถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นตามรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นของตนในการคัดเลือก เก็บสะสม และพัฒนาเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้เพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป มีการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน หรือซื้อขายเมล็ดพันธุ์เล็กๆ น้อยๆ ภายในชุมชนเท่านั้น อันเป็นลักษณะของการพึ่งพาตนเองสูง เป็นภูมิปัญญาไทยแท้ดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของพืชพรรณ และการปลูกเพื่อเป็นอาหารไม่ใช่เพื่อป้อนระบบอุตสาหกรรม หลังการเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะทำการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่สุดเพื่อนำมาเพาะปลูกในฤดูการถัดไป วิธีการเช่นนี้เองที่ทำให้ประเทศไทยมีสายพันธุ์พืชชั้นดีจำนวนมาก แต่การเติบโตของอุตสาหกรรมทำให้วิธีการผลิตอาหารเปลี่ยนไป จากที่เคยปลูก กิน และพัฒนาในท้องถิ่น กลายเป็นการเอาพันธุ์มาพัฒนาให้เป็นพันธุ์ผสมเพื่อนำไปส่งเสริมให้เกษตรกรปลูก ทั้งนี้พันธุ์ผสมจะให้ผลผลิตสูงภายในเวลาอันรวดเร็ว สามารถคัดเลือกลักษณะที่ต้องการได้ แต่ปัญหาคือเมล็ดพันธุ์เหล่านี้เอาไปปลูกรอบสองไม่ได้ การส่งเสริมให้ปลูกพันธุ์ผสม จึงกลายเป็นการฝึกให้เกษตรกร ไม่เก็บพันธุ์เอง เพราะเก็บไปปลูกอีกไม่ได้ เมื่อเกษตรกรปลูกพันธุ์ผสมไประยะหนึ่ง ประมาณ 2-3 ปี ก็เกิดความขี้เกียจที่จะเก็บพันธุ์ และเมื่อกาลเวลาผ่านไป ผ่านไปก็ลืมภูมิปัญญาในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ประกอบกับภาวะความเติบโตของเมือง

(Urbanization) การเข้าสู่ยุคทันสมัย (modernization) และการทำให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) เป็นกระแสที่กระแทกวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนอย่างรุนแรง ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิต วิธีการดำรงอยู่ของคนในชุมชน และเมื่อชุดความรู้ของภาวะความเติบโตของเมือง การเข้าสู่ยุคทันสมัย การทำให้เป็นอุตสาหกรรมนี้ได้ถูกผลิตขึ้น เกิดการผลิตซ้ำและเกิดภาคปฏิบัติของการความรู้และอำนาจอย่างชัดเจนจึงส่งผลกระทบต่อความเชื่อและพฤติกรรมด้านการเกษตรของเกษตรกรทั่วทุกมุมโลก

ในประเทศไทย วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมของเกษตรกรในช่วงเวลาดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงจากการที่เกษตรกรจำเป็นต้องคัดแยกเมล็ดพันธุ์ หลังฤดูการเก็บเกี่ยว ใสไว้ในยุ้งฉางเพื่อใช้ในการเพาะปลูกของปีถัดไป เกษตรกรไม่เคยต้องกัหนี้ยืมสินเพื่อการมีเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก หากบ้านใด เรือนใดมีเมล็ดพันธุ์ ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกก็จะเกิดการแบ่งปัน เมล็ดพันธุ์ ด้วยเงื่อนไขของการเอื้อเฟื้อและการส่งต่อความเข้มแข็งของคนในชุมชน แต่วิธีการเหล่านี้ได้ถูกความรู้ชุดใหม่ที่เคลื่อนที่เข้ามาทดแทน ด้วยความเชื่อว่าเป็นการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ขาดมาตรฐาน และอาจจะทำให้มีเมล็ดพันธุ์ไม่เพียงพอและที่สำคัญความไม่เพียงพอจะทำให้เมล็ดพันธุ์หายไป พร้อมการปรากฏตัวของเกษตรรูปแบบใหม่ กลายเป็น “รูปแบบของกระบวนการผลิต” ที่เกษตรกรต้องพึ่งพาหรือแสวงหาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็น ส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรกล ปุ๋ยเคมี สารป้องกันและกำจัดศัตรูและโรคพืช ฯลฯ ซึ่งการเพาะปลูกในลักษณะนี้ต้องใช้เงินทุนสูง เกษตรกรจึงจำเป็นต้องต่อสู้และเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ด้วยชุดความรู้ของวาทกรรมคุณภาพเมล็ดพันธุ์ ที่ให้ความสำคัญให้ผลผลิตที่เหนือกว่าเมล็ดพันธุ์ดั้งเดิม ทำให้เกษตรกรจำนวนมากละทิ้งเมล็ดพันธุ์ที่เคยมี เพิกเฉยต่อการจัดเก็บด้วยเชื่อว่าเมล็ดพันธุ์ที่หาซื้อมาได้นั้นจะให้ผลผลิตที่ดีกว่า ด้วยวิธีการและกระบวนการผลิตที่มีขั้นตอน มีความเป็นวิชาการที่น่าเชื่อถือ และยิ่งไปกว่านั้นหาได้สะดวกกว่าง่ายตายกว่าไม่ต้องเสียเวลาในการจัดเก็บ ไม่ต้องเสียเวลาในการดูแลรักษา ไม่ต้องเสียพื้นที่จัดแบ่งเป็นยุ้งฉางอีกต่อไป

คำว่า “วิถีชีวิต” ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ของชาวบ้านก็คือ การเก็บในรูปแบบที่ชาวบ้านถนัดนั่นก็คือ “เก็บไว้ในชีวิตเรา คือการเอามาปลูก ปลูกแล้วก็กินแล้วก็ใช้” ดังนั้นการเก็บเมล็ดพันธุ์ในวิถีชีวิตแม้จะต้องใช้หลายฤดูกาล กว่าจะได้พันธุ์แท้ หรือการผสมข้ามพันธุ์ แต่สิ่งสำคัญไม่แพ้การเก็บเมล็ดพันธุ์ก็คือ “การเก็บภูมิปัญญาในการกิน การใช้” สิ่งเหล่านั้นด้วย เพราะว่ามีพืชหลายชนิดที่ไม่สามารถกินได้ถ้าไม่รู้วิธีการนำมาบริโภคอย่างถูกต้อง เช่น กลอย ซึ่งเป็นพืชหัว รสอร่อย แต่ต้องรู้จักการนำมาใช้อย่างไม่เป็นพิษ หากกินไม่เป็นอาจจะถึงตายได้ หรือต้นบอน ที่มีฤทธิ์คัน แต่ถ้ารู้จักวิธีการทำสามารถนำมาเป็นอาหารบริโภคทำแกงบอนได้มีรสชาติดีมาก ดังนั้นการที่กว่าเราจะรู้ว่าพืชแต่ละชนิดต้องเอามาทำอย่างไรจึงจะกินได้จึงมีความสำคัญมาก สำคัญพอๆ กับการเก็บเมล็ดพันธุ์ การปลูก การรักษา บำรุงเลี้ยงและดูแล ฉะนั้นถ้าไม่มีการเก็บองค์ความรู้เหล่านี้ไว้ ปล่อยให้หายไป การรื้อฟื้นกลับมาเพื่อกินใช้ จึงเป็นเรื่องที่อาจจะอันตรายถึงชีวิต

ความน่าสนใจของวิถีคิดในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์คือแนวคิดเรื่อง “มูลค่าและคุณค่า” ซึ่งมีความแตกต่างกัน คุณค่าคือสิ่งที่มีอยู่ในตัวของมันเอง มีประโยชน์อย่างไรก็เป็นประโยชน์อย่างนั้น แต่มูลค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้าง และสมมติกันขึ้นมา เช่นเงินมีแต่มูลค่าแต่ไม่มีคุณค่า โดยกำหนดว่าเงินว่ามีมูลค่าเท่านั้น เท่านั้น แต่ข้าว

อาจจะมียุคค่าทางเงินด้วย แต่ในเชิงคุณค่า ข้าวมีคุณค่าอย่างสูงที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์แข็งแรง สมบูรณ์ มีพลังกินเมื่อไหร่ก็มีเมื่อนั้น ไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อข้าวก็มีคุณค่าของมันอยู่ตรงนั้น เมล็ดพันธุ์คือหนึ่งในระบบคุณค่าคุณค่าของเมล็ดพันธุ์ไม่เคยลดลง แต่คุณค่าของเงิน ทองคำ ขึ้นๆลงๆ อยู่ตลอด ดังนั้น การกลับมาเก็บเมล็ดพันธุ์ จึงเป็นความมั่นคงที่สูงสุดในปัจจุบันการกลับมาเก็บเมล็ดพันธุ์ เป็นการสร้าง ความหลากหลายให้เพิ่มขึ้น และก็รู้จักวิถีกินวิถีใช้ นี่คือนิสัยที่จะทำให้มนุษย์อยู่ได้อย่างถาวรและยั่งยืน

2) ความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ

ในการวิเคราะห์เรื่องอำนาจความรู้ มีความรู้ใน 2 ระดับ ระดับแรก เมื่อพื้นที่ของผลประโยชน์ทาง

เศรษฐกิจเปิดกว้างให้กับกลุ่มประเทศที่เป็นพันธมิตรทางการค้ามีโอกาสในการใช้อำนาจเพื่อการเข้าถึงแหล่งอาหารของโลก การเข้าถึงแหล่งอาหารคือการเข้าถึงชีวิต การครอบครองชีวิตคือการครอบครองโลก การครอบครองโลกคือการครอบครองเมล็ดพันธุ์ เมล็ดพันธุ์จึงกลายเป็นพื้นที่ทางทางเศรษฐกิจและคุณประโยชน์มหาศาลที่บริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ต้องการที่จะเข้าถึงเพื่อยึดครอง และมีอำนาจแบบเบ็ดเสร็จต่อการบริโภคของประชากรโลก ระดับที่สอง ชุดความรู้เรื่องการรักษาและการพัฒนาสายพันธุ์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอุตสาหกรรมทางการเกษตร ภายใต้วาทกรรมสร้างเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ เพื่อผลผลิตที่คุ้มค่า และได้ราคาไม่เสี่ยงต่อโรคพืช ในการวิเคราะห์วาทกรรมอำนาจและความรู้ การสร้างชุดความรู้ของการคุ้มครองพืชพันธุ์ใหม่จึงกลายเป็นกลไกในการสร้างข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้สิทธิแก่บริษัทหรือผู้ผลิตรายใหญ่และนักปรับปรุงพันธุ์พืช และสร้างชุดความรู้ใหม่นั้นคือการปกป้องสิทธิและเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับนักพัฒนาในการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้พืชสายพันธุ์ใหม่ สายพันธุ์ดี และผู้ที่ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงคือประชาชนผู้เป็นเกษตรกรและผู้บริโภค การพัฒนาสายพันธุ์พืชจึงเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำทางความเชื่อว่าการพัฒนานั้นคือสิ่งที่ดีเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ การพัฒนาภายใต้วาทกรรม (Discourse) การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความสำเร็จในการครอบครองและการสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขทางเศรษฐกิจ และเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมผ่านวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจาก ชนชั้นนำและพันธมิตร ที่เป็นการปิดกั้นการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรผู้ผลิต ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์มาแต่ดั้งเดิมนั้นจะไม่มีโอกาสในการตัดสินใจและไร้โอกาสในการเป็นผู้ดูแลและครอบครองเมล็ดพันธุ์ ความมั่นคงทางอาหารจึงกลายเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเป็นผู้ครอบครองแหล่งอาหารของบริษัทรายใหญ่ เป็นการเปลี่ยนแปลงภายใต้านิยามของการพัฒนาที่เกิดจากการบังคับที่เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) ประกอบกับการผูกขาดที่เกิดขึ้นโดยระบบสิทธิบัตร ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของและเกิดผลกระทบต่อเกษตรกรและผู้บริโภคทั่วทุกมุมโลก เกษตรกรผู้ซึ่งเคยเป็นผู้ครอบครองเมล็ดพันธุ์ที่ได้จากการเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละรอบฤดูกาล ต้องกลายเป็นผู้บริโภครายที่ต้องจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ในทุกครั้งที่ถึงฤดูหรือรอบของการหว่าน ไม่อาจเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ในปีต่อไป และไม่อาจขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดพันธุ์ของตนเอง หากแต่ต้องจ่ายเงินซื้อเมล็ดพันธุ์ ชุดความรู้และความเชื่อมั่นในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้หลอมหลอมเป็นชุดความรู้อีกแบบหนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ คำนิยาม และแบบแผนปฏิบัติที่ค่อนข้างจะตายตัว รวมถึงการใช้เทคโนโลยีด้วย ยิ่งวิทยาศาสตร์ก้าวไกล การยอมรับในเทคโนโลยีขั้นสูงก็ได้รับการยอมรับด้วยเช่นกัน ซึ่งการยอมรับที่เปิดกว้างนี้เป็นสิ่งที่จะก่อให้เกิดชุดความรู้ที่มากและ

หลากหลายตามมา แต่ถ้ามีอำนาจที่จำกัด ตายตัว อำนาจที่จัดพื้นที่ความรู้ที่เฉพาะเจาะจงให้กับคนบางกลุ่ม เช่นนี้ พูโกต์ถือว่าเป็นการปิดกั้นความรู้ชุดอื่น กระบวนการเครือข่ายเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างภาคปฏิบัติการของเมล็ดพันธุ์ หรือกล่าวอีกทางหนึ่งจำเป็นต้องมีการรวมพลังกันเป็นเครือข่าย (networking) บทบาทของเครือข่ายเอคโค (ECHO Networking) ได้รับการยกเป็นตัวอย่างของการสร้างเครือข่ายในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ได้แก่การบริการด้านการฝึกอบรมและเสริมสร้างศักยภาพ รวมถึงเพิ่มขีดความสามารถแก่การได้รับความร่วมมือจากความพยายามของเจ้าหน้าที่ธนาคารเมล็ดพันธุ์ในเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ธนาคารเมล็ดพันธุ์ระดับชุมชนแต่ละแห่งให้มีความสามารถในระดับที่พึ่งพาตนเองได้ในการผลิต, เก็บรักษาและเผยแพร่เมล็ดพันธุ์ที่มีความสำคัญในท้องถิ่น ซึ่งเกิดประโยชน์คือ (1) เมล็ดพันธุ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ได้ (2) มีการแบ่งปันเมล็ดพันธุ์ที่มีประโยชน์ท่ามกลางเครือข่ายเพิ่มขึ้น (3) เป็นการปกป้องรักษาสายพันธุ์พืชต่างๆหากเกิดความเสียหายกับธนาคารเมล็ดพันธุ์หนึ่งหรือในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และ (4) ชะลอการสูญหายของความหลากหลายทางชีวภาพในพืชผลทั้งในท้องถิ่นและในภูมิภาค

3) การวิเคราะห์ชุดความรู้และแนวทางปฏิบัติการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สอดคล้องบริบทของสังคมไทยในการวิเคราะห์ชุดความรู้เรื่องการเก็บเมล็ดพันธุ์ ผู้วิจัยเห็นการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ชัดเจนในสองพื้นที่

คือพื้นที่ของภาครัฐ และภาคประชาสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับชุดความรู้ที่แตกต่างกัน คำกล่าวของมิเชล พูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาคนสำคัญชาวฝรั่งเศส ที่กล่าวว่า ที่ใดมีอำนาจที่นั่นมีความรู้และที่ใดมีความรู้ที่นั่นก็ย่อมมีอำนาจ อำนาจและความรู้จึงไม่เคยหยุดนิ่ง (Foucault, 1995) ดังนั้นเมล็ดพันธุ์จึงไม่มีวันหายไป เพียงแต่วันนี้เมล็ดพันธุ์ อาจจะย้ายถิ่นที่อยู่และกำลังเติบโตขึ้นในอีกรูปแบบหนึ่ง บทวิเคราะห์ใน 2 ชุดความรู้จากกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้วิถีทางในการดำรงอยู่และเป็นเกษตรกรตัวอย่างของการไม่ยอมแพ้และความพยายามในการพัฒนาตนเอง กับกลุ่มนักวิชาการภาครัฐที่ได้ใช้เทคโนโลยีความรู้ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ซึ่งเป็นคนละชุดความรู้กับการเก็บเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกร

การปรับปรุงพันธุ์ถือเป็นภาระหน้าที่ของนักวิชาการจากทั้งภาครัฐและภาคมหาวิทยาลัย พอได้เมล็ดพันธุ์ที่ได้ออกมาก็จะดำเนินการด้านลิขสิทธิ์ การคุ้มครองพันธุ์ ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพที่สูงมาก ทั้งพืชดั้งเดิม พืชท้องถิ่น พืชที่ผสมได้ใหม่ ภาครัฐทำงานสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าถึงพันธุ์ใหม่ๆ ดีเช่นนี้ด้วยการแจกฟรี เป็นพันธุ์ที่สามารถนำไปขยายกันเองได้ กรมวิชาการเกษตรทำหน้าที่สมเป็นภาครัฐ เมื่อได้พันธุ์ดี ได้เทคโนโลยีการผลิตที่ถูกต้องแล้ว กรมวิชาการเกษตรก็ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรเครือข่ายที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ และยังทำหน้าที่ในส่วนของการตรวจคุณภาพเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้ โดยวิจัยและพัฒนาเมล็ดพันธุ์ ซึ่งมีกระจายออกไปโดยจะมีห้องปฏิบัติการตรวจสอบคุณภาพก็คือรับรองให้กับผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ ทั้งที่เป็นเมล็ดพันธุ์ภายในประเทศและเมล็ดพันธุ์ที่ส่งออกต่างประเทศ ตรวจเพื่อให้ยืนยันว่าคุณภาพของเมล็ดพันธุ์มีคุณภาพดี ตรงตามพันธุ์ต่างๆ เป็นเมล็ดพันธุ์ที่สุขภาพดีไม่มีโรค ไม่มีแมลงติดไปกับเมล็ดพันธุ์ ในภาคส่วนของรัฐ นักวิชาการในสถาบันการศึกษาทำงานความรู้เพื่อการปรับปรุงเมล็ดพันธุ์โดยโครงสร้างและเงื่อนไขไม่มีผลประโยชน์ตอบแทนเชิงเศรษฐกิจ แต่ข้อ จำกัดของมหาวิทยาลัยและภาคราชการ คืองบประมาณที่ใช้ในการลงทุนเพื่อการปรับปรุง

เมล็ดพันธุ์ และเจ้าหน้าที่ที่ไม่เพียงพอดต่อการพัฒนาพันธุ์เพื่อเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นแนวนโยบายแห่งรัฐที่ส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ พืชหลักที่กรมวิชาการส่งเสริมนำร่องได้แก่พืชที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศ ก็ได้แก่พืชตระกูลถั่ว ข้าว มัน อ้อย ซึ่งเป็นพืชที่ส่งออก แปรรูปและทำตัวเลขเชิงเศรษฐกิจให้กับประเทศ นอกจากนี้ภาครัฐและภาคการศึกษาที่ได้ทำงานปรับปรุงเมล็ดพันธุ์แล้ว ยังมีภาคเอกชนที่ดำเนินการแถวหน้าในการปรับปรุงพันธุ์ และทำได้ผลดีตามปริมาณเงินลงทุนมหาศาล จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประเด็นที่นักวิชาการภาคประชาสังคมให้ข้อมูลและชี้ให้เห็นปัญหา ก็คือ การที่มีทุนผูกขาดในระบอบทุนนิยมผูกขาดเมล็ดพันธุ์ในประเทศไทย เพราะกลุ่มธุรกิจที่ผูกขาดเมล็ดพันธุ์มีเพียงไม่กี่บริษัท สร้าง “ภาวะจำยอม” ให้กับประชาชนในการบริโภคเมล็ดพันธุ์พืชโดยไม่มีทางเลือก

5. อภิปรายผลการวิจัย

การเก็บเมล็ดพันธุ์ของวิถีชุมชนชาวบ้านที่ด้อยเรื่องเทคโนโลยีนั้น ใช้ “วิถีชีวิต” ที่ผสมผสานไปทั้งการอยู่ การกิน การใช้ชีวิต การทำงาน การปรับปรุงพันธุ์ อยู่ในวิถีชีวิตทั้งหมดทั้งมวลของเกษตรกร และมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีขั้นพื้นฐานในลักษณะเครือข่าย การถ่ายทอดสายพันธุ์ได้ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าเกินกำลัง อำนาจและการควบคุมบริหารจัดการของภาครัฐ

งานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2556) ที่ได้ศึกษาความมั่นคงทางอาหาร : จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาพัฒนาการแนวคิดของนโยบายด้านการเกษตรที่เกี่ยวกับ ประเด็นความมั่นคงทางอาหารซึ่งพัฒนามาจากความแตกต่างด้านแนวทางการมองปัญหาในหลายมิติ แนวคิด “ความมั่นคงทางอาหาร” เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างมีเป้าหมายเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับโลกในขณะที่ “สิทธิทางอาหาร” ให้ความสำคัญในระดับปัจเจกชนในการเข้าถึงทรัพยากรทางการผลิต สำหรับ “อธิปไตยทางอาหาร” เป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงมิติทางการเมือง เป็นนโยบายทางเลือกสำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับระบอบการค้าเสรีนิยม ความเคลื่อนไหวด้านอาหารยังนำไปสู่ “แนวคิดฐานทรัพยากรอาหาร” ซึ่งพัฒนามาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านเกษตรกรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้ที่มีบทบาทด้านเกษตรกรรมในหลายระดับความสำคัญ และสอดคล้องกับงานศึกษาของวสุวัตติ์ มานู (2560) ความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของประชาชน ตำบลนามะตุ้ม อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งค้นพบว่า ความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของประชาชน ในด้านความเพียงพอทางอาหาร การเข้าถึงอาหาร การใช้ประโยชน์จากอาหาร โดยมีปัจจัยด้านที่ดินทำกิน แหล่งอาหารของครอบครัว และรายได้ต่อครัวเรือน ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงทางอาหารในด้านการเข้าถึงอาหาร ด้านเสถียรภาพทางอาหาร และด้านความเพียงพอ แนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารคือการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินควรปลูกพืชผักสวนครัวไว้ที่บ้านเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและเป็นอาหารที่มีคุณภาพ

ศยามล เจริญรัตน์ (2560) ทำงานศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารป่าชุมชน กับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรมเพื่อชุมชนท้องถิ่น งานชิ้นนี้พยายามอธิบายสถานการณ์และแนวโน้มความมั่นคงทางอาหารของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในผืนป่าตะวันตกของประเทศไทยท่ามกลางสถานการณ์ที่นำไปสู่ความเปราะบางที่ไม่เป็นธรรมสำหรับประเทศไทยที่มีฐานะเป็นประเทศเกษตรกรรมหรือฐานการผลิตอาหาร การประสบปัญหาความอดอยากในระดับอันตรายเช่นในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกอาจจะยังไม่แสดงผลที่ชัดเจน แต่การผลิตเพื่อการค้าที่พึ่งพาภัยภายนอกมากขึ้น มีมูลค่าการลงทุนที่สูงขึ้น และราคาผลผลิตผูกติดกับตลาดภายนอกที่ชุมชนเลือกไม่ได้ ซึ่งล้วนส่งผลต่อแนวโน้มความมั่นคงทางอาหารที่จะเปราะบางมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อผนวกกับประเด็นท้าทายที่สร้างความอ่อนแอในด้านความมั่นคงทางอาหารที่ประกอบด้วยปัญหาด้านทรัพยากร ปัญหาการพึ่งพาจากภายนอก และปัจจัยภายนอกอื่นๆ ในระดับประเทศและโลก ทำให้อำนาจของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ขาดความมั่นคงทางอาหารมากขึ้น ความเป็นธรรมในรูปของโอกาสในการจัดการทรัพยากร หรือการได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ไม่ได้ก่อเป็นแรงกดดันให้สถานการณ์ของชุมชนตกต่ำลงเรื่อยๆ ในขณะที่นโยบายในระดับประเทศและระดับโลกต่างมุ่งเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยการสร้างเพียงอาหารที่พอเพียง เข้าถึง ใช้ประโยชน์ได้ และมีเสถียรภาพในองค์รวม แต่ละเลยวิถีการผลิตในชุมชนที่เคยเป็นฐานความมั่นคงทางอาหารในอดีตอันประกอบด้วยการสร้างความเป็นธรรมของชุมชนในการเข้าถึงฐานทรัพยากรของชุมชนโดยเฉพาะที่ดิน

การเก็บเมล็ดพันธุ์จึงเป็น “ความรู้” อย่างสูงยิ่ง และในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ ได้ใช้การศึกษาประวัติศาสตร์แนววงศาวินิจฉัย (genealogy) ทำให้สามารถศึกษาปัญหาเรื่องอำนาจ ความสัมพันธ์ความรู้กับอำนาจได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งเกิดจากการที่ฟูโกต์ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของนิทเชต์ที่มองความรู้อย่างไม่สัมพันธ์กับความจริงของโลกภายนอก หากแต่เกิดจากการประดิษฐ์สร้างของมนุษย์ นอกจากนี้ประวัติศาสตร์มนุษย์เป็นเรื่องของการละเล่น เป็นเวทีแห่งการต่อสู้ของพลังอำนาจต่าง ๆ เพื่อการครอบงำทุกยุคทุกสมัยของเรา ซึ่งก็คือช่วงผ่านการครอบงำหนึ่งไปสู่อีกการครอบงำหนึ่ง (Foucault, 1984) การศึกษาการเก็บเมล็ดพันธุ์ในฐานะที่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แนววงศาวินิจฉัยในงานนี้ สามารถคลี่คลายถึงการดำรงอยู่ของการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ การดับไป และการรื้อฟื้นเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งในระหว่างนั้นล้วนมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภาครัฐ เอกชน ตลาดการค้าระดับโลก ตลอดจนผู้เล่นในประเทศและต่างประเทศทั้งในรูปแบบของกลุ่มเครือข่าย องค์กร ภาคประชาสังคม บริษัท และบริษัทโลก เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างซับซ้อน

6. สรุป

การเก็บเมล็ดพันธุ์ จึงไม่ใช่เพียงอากัปกริยาของการเก็บเมล็ดพันธุ์พืช เลือกสรร หรือเก็บงำ หากแต่เป็น “อำนาจ” “ความรู้” และเป็นภาพที่สามารถวิเคราะห์ได้ในลักษณะปฏิบัติการอำนาจที่ทำให้เป็นปกติโดยเข้าไปอยู่ภายใต้วาทกรรมนั้น กระบวนการทำให้เป็นปกติจึงเป็นปฏิบัติการแยบยลของอำนาจ และนี่คือความเชื่อมโยงของ การเก็บเมล็ดพันธุ์ กับ วาทกรรม อำนาจ ความรู้ และภาคปฏิบัติการ ชุดความรู้ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ซึ่งภาพหรือฉากทัศน์หนึ่งคือ ภาพของชุดความรู้ในองค์กรสมัยใหม่ หลายพื้นที่ได้รับการช่วยเหลือและ

พัฒนาทักษะจาก นักวิชาการภาครัฐและเอกชน จนสามารถผลิตและพัฒนาเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้เพาะปลูกเองและเหลือจำหน่ายได้ ปัจจุบันมีเกษตรกรจำนวนมากได้หันมาผลิตและพัฒนาเมล็ดพันธุ์เพื่อจำหน่ายแต่เพียงอย่างเดียว เพราะเมล็ดพันธุ์เป็นปัจจัยการผลิตเริ่มต้น เกษตรกรจะต้องสามารถเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ที่หลากหลายทั้งชนิดพืชและสายพันธุ์ได้อย่างเพียงพอเสมอ จึงจะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารของคนในสังคม ช่วยใช้ผู้คนสามารถเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าและมีความหลากหลายได้อย่างเพียงพอ และเมื่อเกษตรกรเข้มแข็ง มีความรู้ที่พร้อมสำหรับการพัฒนา รู้จักการบริหารจัดการต้นทุน รู้ทันสภาพทางเศรษฐกิจ แห่งอาหารของคนทั้งประเทศก็ย่อมมีความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหารก็เปรียบเสมือนความมั่นคงของชาติ ในขณะที่อีกฉากทัศน์หนึ่งคือชุดความรู้แบบดั้งเดิม แบบชาวบ้านที่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ได้เอง ไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูง ด้วยชุดความรู้นี้ทำให้ภาครัฐเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดูแล รักษา จัดเก็บเมล็ดพันธุ์ ด้วยเห็นว่าความรู้ในการจัดเก็บเพื่อการเพาะปลูกของเกษตรกรนั้นเป็นการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ดีไว้ทำพันธุ์ (Home safe Seed) ซึ่งมีข้อดีในเรื่องของความหลากหลายทางพันธุกรรม แต่วิธีการนี้เหมาะกับการทำเกษตรขนาดเล็กระดับครัวเรือนเท่านั้น จึงเกิดพื้นที่กว้างสำหรับนักพัฒนาสายพันธุ์ และผู้ประกอบการในธุรกิจเมล็ดพันธุ์ของไทยสามารถวิจัยและพัฒนาพันธุ์พืชไร่ได้หลากหลายชนิด เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วเขียว ฝ้าย งา เป็นต้น ในขณะที่เมล็ดพันธุ์ฝักเกือบทั้งหมดนำเข้าจากต่างประเทศ เพราะไทยไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ฝักในระดับสายพันธุ์พ่อ/แม่ (F-1 Hybrid) หรือที่เรียกกันว่าเมล็ดพันธุ์หลัก (Foundation Seed) ได้เอง เนื่องจากประเทศเจ้าของเมล็ดพันธุ์จะสงวนสิทธิ์ในการขยายพันธุ์เอาไว้ ทางออกที่จะสร้างรายได้เข้าประเทศจากธุรกิจเกษตรประเภทนี้คือ การรับสายพันธุ์พ่อ/แม่จากบริษัทประเทศผู้ผลิตสายพันธุ์มาเพาะเป็นพันธุ์ขยาย (Stock Seed) ในประเทศไทยได้ โดยส่งนักวิชาการไปศึกษาวิธีการเพาะพันธุ์ การดูแลรักษา รวมทั้งการผสมพันธุ์ ส่วนเมล็ดพันธุ์ที่ได้มาจะนำไปกระจายให้กับเกษตรกรเพาะปลูกตามวิธีการที่นักวิชาการแนะนำ เมื่อผลผลิตออก แล้วจะรับซื้อเมล็ดพันธุ์คืนเพื่อส่งกลับไปยังเจ้าของสิทธิ์บัตรอีกครั้งก่อนจะจัดส่งจำหน่ายทั่วโลกในลักษณะเมล็ดพันธุ์จำหน่าย (Certified Seed) เมล็ดพันธุ์ดี มีความสัมพันธ์ต่อการให้ผลผลิต ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่มีความเข้าใจในประโยชน์และความสำคัญของการใช้เมล็ดพันธุ์ดี ทั้งนี้เพราะการใช้เมล็ดพันธุ์ดีมีคุณภาพจะทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลงและคุณภาพของผลผลิตดีขึ้น ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายเกษตรกรที่ถนอมรักษา เก็บเมล็ดพันธุ์ที่ใช้อยู่ กิน ในวิถีชีวิตด้วย

7. ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรมีการทบทวนเกี่ยวกับการเขียนกฎหมายเรื่องเมล็ดพันธุ์พืช กฎหมายควรทำงานร่วมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศ และความเสมอภาค ความเท่าเทียมของเกษตรกรรายเล็ก รายใหญ่ และนายทุน ควรมีการทบทวนกฎระเบียบที่เอื้อต่อเกษตรกรคนเล็กคนน้อย หรือชาวบ้านเพื่อให้เก็บเมล็ดพันธุ์ พัฒนาพันธุ์อย่างเป็นระบบภายใต้ความช่วยเหลืออย่างจริงจังของภาครัฐ ภาคเอกชน บริษัทยักษ์ใหญ่ด้านเมล็ดพันธุ์ของประเทศ ควรให้ความช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยที่เก็บเมล็ดพันธุ์เอง โดยจัดให้มีระบบ

การเอื้อเพื่อเทคโนโลยี ความรู้ และบุคลากรเพื่อให้เกษตรกรรายย่อยมีความเข้มแข็งในการเก็บและรักษาเมล็ดพันธุ์

2) ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย ควรมีการกระจายอำนาจทางการบริหารท้องถิ่น และมอบอำนาจให้เกษตรกรตำบล เป็นผู้ผลิตความรู้ ส่งทอดความรู้ อย่างจริงจัง และเปิดพื้นที่การเก็บเมล็ดพันธุ์ให้มากกว่าที่เป็นอยู่

8. เอกสารอ้างอิง

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร และ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล (2550) *สวัสดิการพื้นฐาน : รากฐานความเป็นธรรมทางรายได้ของกลุ่มคนด้อยโอกาส*. กรุงเทพฯ : สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2555). แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร, สืบค้น: 18 สิงหาคม 2556, จาก: <http://www.polsci.tu.ac.th/fileupload/36/24.pdf>

วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2558) ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง *วารสารการเมืองการปกครอง*. 5(2), 144-160.

วสวัตดี มานู (2560). ความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของประชาชน ต.นา มะตูม อ.พนัสนิคม. จังหวัดชลบุรีสืบค้น: 18 สิงหาคม 2556, จาก: http://digital_collect.lib.buu.ac.th/dcms/files/57920870.pdf

ศยามล เจริญรัตน์ (2559). อนาคตของความมั่นคงทางอาหารในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทย: ความท้าทายของชุมชน. *วารสารวิจัยสังคม*, 39(1), 146-180.

Foucault, Michel. (1995). *Discipline and Punish*. Translated by Alan Sheridan. New York: Vintage.

Foucault, Michel. (1984). *Nietzsche, genealogy, history*, The Foucault Reader, edited with Introduction by Paul Rabinow. New York: Pantheon Books.

The Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ) and ASEAN Sustainable Agrifood Systems (ASEAN SAS). (2016). *Blue Book 2016 EU-ASEAN: Development Cooperation in 2015*. Jl. Jakarta 10220 Indonesia.